

Observații asupra sistemului monetar otoman din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în lumina tezaurului descoperit la Nișcov, jud. Buzău

Aurel VÎLCU*
și Gabriel STĂICUȚ**

În toamna anului 2008, cetățeanul Bleav Victor din satul Nișcov (aflat la circa 13 km nord-vest de municipiul Buzău), com. Vernești, jud. Buzău, a găsit întâmplător, în timp ce efectua unele lucrări agricole în curtea sa, un mic tezaur monetar compus din 24 monede otomane. Monedele au fost achiziționate de Muzeul județean Buzău în data de 13 noiembrie 2008 și inventariate în colecția numismatică a acestuia. Toate monedele datează din secolul al XVIII-lea, fiind emise în Imperiul otoman în numele sultanilor Mustafa al III-lea (1757-1774), Abdülhamid I (1774-1789) și Selim III (1789-1807). Din punct de vedere al nominalurilor structura tezaurului se prezintă astfel: 100 parale (9 ex.), 80 parale (9 ex.) și 60 parale (6 ex.). Cea mai recentă monedă este o piesă de 100 parale (yüzlük) emisă la Constantinopol (Islâmbol) în numele sultanului Selim III, în anul 7 (1794/1795) de domnie. Valoarea tezaurului este modestă, 1820 de parale, reprezentând cel mai probabil rezultatul unei mici tranzacții comerciale. În preajma datei de încheiere a tezaurului, anii 1794-1795, cu 1820 de parale se putea achiziționa un cal sau doi boi sau 15 oi¹. În privința zonei în care a fost găsit tezaurul nu lipsit de interes este să amintim că satul Nișcov se află în apropierea vechiului drum comercial care lega Transilvania de porturile de la Dunăre.

CATALOGUL MONEDELOR²

Imperiul otoman
Mustafa III (1757-1774)
Islâmbol
Altmışlık (60 parale)

Av. Essultan Mustafa bin Ahmed han dame mülkühu duribe fi Islâmbol 1171. Cuvântul han cu punct pe inițială și pe finală, nun în dreapta elifului.

Rv. Sultanül berreyini ve hakanül bahreyini essultan bin (. . .) essultan.
Pere 632.

Anul 8=1764/1765.

1. AR ↑ 28,0 g; 42 mm. Inv. 50649.

Anul (11)80=1766/1767.

2. AR ↑ 29,1 g; 43 mm. Inv. 50634.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
E-mail: aurelvilcu@yahoo.com.

** Muzeul Județean Buzău. E-mail: gabriel_staicut@yahoo.co.uk.

¹ M.N. Popa, *La circulation monétaire et l'évolution des prix en Valachie (1774-1831)*, București, 1978, p. 240-243.

² În legende-tip anul de domnie este marcat cu (. . .). Trimiterea Vilcu 2002 se referă la A. Vilcu, *Observații asupra emisiunilor otomane de 60 parale (altmışlık) din timpul sultanului Abdülhamid I*, în Simpozion Chișinău 2001, p. 221-224.

Abdülhamid I (1774-1789)

Kostantiniye

Altmışlık (60 parale)

Av. Essultan Abdülhamid bin Ahmed han dame mülkühu duribe fi Kostantiniye 1187. Stea deasupra inițialei cuvântului *Abdülhamid*; han cu punct pe inițială și pe finală.

Rv. Sultanül berreyni ve hakanül bahreyni essultan bin (...) essultan. Stea pe rândul al doilea deasupra inițialei cuvântului *hakan*.

Pere 674; Vîlcu 2002, p. 221, grupa A.

Anul 5=1777/1778.

3. AR ↑ 29,5 g; 41 mm. Inv. 50644.

Av. Ca mai sus, dar ornament cordiform pe rândul al doilea, deasupra inițialei cuvântului *Abdülhamid*.

Rv. Ca mai sus.

Pere 674; Vîlcu 2002, p. 221, grupa B.

Anul 9=1781/1782.

4. AR ↑ 25,8 g; 43 mm. Inv. 50638.

Anul 11=1783/1784.

5. AR ↑ 27,3 g; 42 mm. Inv. 50650.

Av. Ca mai sus, dar ornament cordiform pe rândul al treilea plasat sub *duribe*, iar *nun* intersectează *elif*.

Rv. Ca mai sus.

Pere 674; Vîlcu 2002, p. 221, grupa C.

Anul 12=1784/1785.

6. AR ↑ 26,5 g; 43 mm. Inv. 50652.

Selim III (1789-1807)

Islâmbol

Yüzlük (100 parale)

Av. Tuğra de tip II. Duribe fi Islâmbol 1203.

Rv. Sultanül berreyni ve hakanül bahreyni essultan bin (...) essultan.

Pere 705.

Anul 2=1789/1790.

7. AR ↑ 31,7 g; 42 mm. Inv. 50639.

8. AR ↑ 31,6 g; 44 mm. Inv. 50635.

9. AR ↑ 31,2 g; 42 mm. Inv. 50651.

Anul 3=1790/1791.

10. AR ↑ 31,4 g; 44 mm. Inv. 50646.

Anul 4=1791/1792.

11. AR ↑ 31,5 g; 42 mm. Inv. 50645.

Anul 5=1792/1793.

12. AR ↑ 32,7 g; 43 mm. Inv. 50637.

13. AR ↑ 32,3 g; 44 mm. Inv. 50653.

14. AR ↑ 31,6 g; 43 mm. Inv. 50655.

Anul 7=1794/1795.

15. AR ↑ 31,2 g; 45 mm. Inv. 50640.

Ikilik (80 parale)

Av. Tuğra de tip II, cu ornamente romboidale în stânga și în dreapta.

Rv. Duribe fi Islâmbol 1203; sus, anul de domnie.

Pere 706.

Anul 1=1789.

16. AR ↑ 30,0 g; 44 mm. Inv. 50642.

17. AR ↑ 25,8 g; 43 mm. Inv. 50641.

Anul 2=1789/1790.

18. AR ↑ 25,1 g; 43 mm. Inv. 50654.

Anul 3=1790/1791.

19. AR ↑ 25,3 g; 42 mm. Inv. 50648.

20. AR ↑ 25,2 g; 42 mm. Inv. 50633.

21. AR ↑ 25,2 g; 41 mm. Inv. 50647.

Anul 5=1792/1793.

22. AR ↑ 26,1 g; 42 mm. Inv. 50656.

23. AR ↑ 25,1 g; 41 mm. Inv. 50643.

Anul 6=1793/1794.

24. AR ↑ 25,8 g; 41 mm. Inv. 50636.

Cele mai vechi monede din tezaur sunt două piese de 60 parale (altmışlık) emise în numele sultanului Mustafa III în anul 8 de domnie (1764/1765) și în anul Hegirei (11)80=1766/1767. Remarcăm că după anul 9 de domnie a sultanului Mustafa III s-a trecut la o nouă modalitate de marcare a momentului de emiterie a speciilor monetare. Astfel, în locul anului 10 de domnie a fost înscris anul Hegirei care îi corespundea, adică 1180. La fel s-a întâmplat și pentru anii de domnie 11 (care a devenit 1181), 12 (1182), 13 (1183), 14 (1184), 15 (1185), 16 (1186) și 17 (1187).

Pe aversul și reversul celor patru piese de 60 parale emise de Abdülhamid I, aflate în componența tezaurului de la Nișcov, remarcăm prezența a două sigle (stea și ornament cordiform). Recent s-a arătat că apariția acestor sigle, care se constituie în perechi, nu este întâmplătoare, ele fiind semne de monetărie care erau schimbate periodic³. Totodată, în funcție de anul de batere, se pot observa variante de scriere a cuvântului *han*. Din punct de vedere al repartizării cronologice s-a observat că în anii 3, 4, 5, 6 și 7 de domnie a sultanului Abdülhamid I apare asocierea stea-ștea (sigle existente pe rândul al doilea al legendelor de avers și revers), în timp ce cuvântul *han* este scris cu punct atât pe inițială cât și pe finală (grupa A)⁴. Din anul 8 de domnie apare o altă categorie de sigle formată din perechea ornament cordiform-ștea, sigle plasate tot pe rândul al doilea al legendelor de avers și revers, cuvântul *han* fiind scris la fel ca la grupa A. Această categorie este specifică anilor 8, 9, 10 și 11 (grupa B)⁵. Din anul 11 sistemul de amplasare a siglelor a cunoscut o modificare, deoarece o parte din monedele bătute în acest an și toate din anii următori (12, 13, 14, 15 și 16) au pe avers și pe revers aceeași pereche de sigle, ornament cordiform-ștea, dar în legenda de avers cuvântul *han* este scris diferit, cu *nun* intersectând *elif*, iar ornamentul cordiform este plasat pe rândul trei sub *duribe* (grupa C)⁶. Inițial s-a presupus că din grupa B ar face parte și emisiunile din anul 12, luându-se în considerare o piesă din tezaurul de la Câmpulung, jud. Argeș, publicat fără ilustrație în anii '80⁷. Recent, editarea tezaurului descoperit la Ocnele Mari, jud. Vâlcea a adus clarificări în această privință și anume două piese de 60 parale din anul 11, care aparțin grupei C de emisiuni și nu grupei B⁸. Datele noi oferite de tezaurul de la Ocnele Mari au condus la concluzia că trecerea de la grupa B la grupa C de emisiuni s-a petrecut de fapt în anul 11 când au fost puse în circulație monede din ambele categorii. Cele patru monede din tezaurul descoperit la Nișcov, una din grupa A, două din grupa B și una din grupa C confirmă schema prezentată mai sus.

Cele mai numeroase monede din tezaurul de la Nișcov sunt emisiunile de 100 parale (9 ex.) și 80 parale (9 ex.) puse în circulație în numele sultanului Selim III. Dintre piesele de 80 parale (ikilik) remarcăm un exemplar din primul an de domnie care cântărește 30,0 g (nr. 16 în catalog), spre deosebire de celelalte exemplare a căror greutate se situează între 25,1 g și 26,1 g. Războiul din 1787-1792 a avut consecințe negative asupra finanțelor statului otoman, provocând deprecierea fără precedent a nominalurilor de argint și a celor din aur. Oprindu-ne asupra emisiunilor din argint, se poate observa că studiile publicate până în prezent se mulțumesc să treacă în revistă speciile monetare din timpul domniei lui Selim III, să remarce deprecierea acestora dar fără a intra în detalii privind evoluția metrologică și momentul în care a avut loc ajustarea greutății brute⁹. Recent, analiza izvoarelor numismatice inedite păstrate în colecțiile românești a permis reconstituirea transformărilor suferite de sistemul monetar otoman la începutul domniei sultanului Selim III¹⁰. Criza financiară în care se afla statul otoman s-a agravat în timpul războiului din 1787-1789 obligând autoritățile otomane să treacă la emiterea unui nou nominal din argint, ikilikul (80 parale), care a debutat în ultimul an de domnie (16=1788/1789) a sultanului Abdülhamid I. Cu o greutate

³ A. Vîlcu, *op.cit.*, p. 221-224.

⁴ *Ibidem*, p. 221, grupa A.

⁵ *Ibidem*, grupa B.

⁶ *Ibidem*, grupa C.

⁷ A. Smaranda, Șt. Trâmbaciu, *Un tezaur din secolul al XVIII-lea descoperit la Câmpulung, jud. Argeș*, BSNR, 87-89 (1983-1985), 1985, p. 329-332. Piesa nr. 28 este singura din anul 12 cu perechea ornament cordiform-ștea dar autorii nu specifică locul în care se află sigla de pe avers astfel încât ar putea face parte atât din grupa B de emisiuni cât și din grupa C. În plus moneda este suspectă ținând cont de faptul că este mult mai ușoară decât restul pieselor de 60 parale din tezaur

(20,83 g comparativ cu o greutate medie de 27 g pe care o au celelalte exemplare).

⁸ A. Vîlcu, Oltea Dudău, *Tezaurul de monede otomane de la Ocnele Mari, jud. Vâlcea (secolul al XVIII-lea)*, în Simpozion Chișinău 2004, p. 223-234.

⁹ T.S. Arda, *Selim III döneminde İstanbul'da basılan gümüş paralar*, TNDBülten, 3, 1978, p. 26-30; D. Panzac, *Le piastre et le cyclotron. Essai sur les monnaies ottomanes (1687-1844)*, Turcica, 34, 2002, p. 171-188; Ș. Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge, 1999, p. 163, tabelul 10.1.

¹⁰ A. Vîlcu, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1687-1807*, Brăila, 2009, p. 140.

brută inițială de 30,50 g, ikilikul devenea cea mai mare piesă din argint din sistemul monetar otoman. Această situație nu avea să dureze decât puțină vreme deoarece în primul an de domnie (1789/1790) a sultanului Selim III autoritățile otomane au fost nevoite să introducă un nou nominal, yüzlükul (100 parale), care cântărea circa 32,50 g. O analiză a tezaurelor monetare care au data de încheiere în anii 1790-1793, descoperite la Prigoria, jud. Gorj¹¹, Vispești, jud. Buzău¹², Goanța, jud. Mehedinți¹³, Maxenu, jud. Buzău¹⁴, Cotești, jud. Vrancea¹⁵, Chirnovi, jud. Călărași¹⁶ și Roșioru, jud. Buzău¹⁷ demonstrează că yüzlükul a pătruns rapid la nord de Dunăre în contextul mișcărilor de trupe prilejuite de războiul cu Rusia și Austria. Această realitate reprezintă un argument în plus că noua piesă de 100 de parale (yüzlük), ca și ikilikul, era destinată în principal susținerii efortului de război. Măsurătorile efectuate asupra pieselor din tezaurele menționate mai sus, la care se adaugă cele descoperite la Frumușani, jud. Călărași¹⁸, Stejaru, jud. Călărași¹⁹, Călugăru, jud. Vlașca²⁰, Vedea, jud. Giurgiu²¹ arată că, spre deosebire de celelalte nominaluri din argint, yüzlükul va rămâne stabil pe toată durata domniei sultanului Selim III și în timpul urmașului său Mustafa IV (1807-1808)²². Analiza pieselor de 80 de parale (ikilik) din descoperirile menționate arată că în anul 1 (1789/1790) de domnie a sultanului Selim III acest nominal a suferit o scădere semnificativă a greutateii brute de la 30,50 g la circa 25,50 g. Transformând în procente constatăm că ikilikul a pierdut în numai doi ani de la debutul acestei emisiuni monetare circa 16,5% din valoare în condițiile în care titlul a rămas neschimbat. Recent, pe baza tezaurului inedit descoperit la Chirnovi, jud. Călărași, alcătuit din 55 de monede otomane emise în numele sultanilor Mustafa III, Abdülhamid I și Selim III, se precizau momentul și condițiile în care a avut loc deprecierea ikilikului²³. În compoziția acestui tezaur, ca și în cazul celui descoperit la Nișcov, se află o piesă de 80 de parale (ikilik) din anul 1 (1789/1790) care cântărește 29,66 g spre deosebire de celelalte exemplare din același an care au o medie de 25,50 g. Apariția acestor două monede, aflate în tezaurele de la Chirnovi și Nișcov, singurele cunoscute până în prezent, demonstrează că măcar în primele luni (aprilie-mai 1789), la începutul domniei lui Selim III, ikilikul a fost emis la un standard apropiat însă nu identic cu cel din ultimul an (1788/1789) al domniei lui Abdülhamid I. Probabil că, într-o primă fază s-a aplicat în primăvara anului 1789 o scădere cu circa 1 g a ikilikului dar ofensiva armatelor austriece și rusești din vara anului 1789 soldată cu ocuparea Moldovei și Țării Românești a adâncit criza financiară. Autoritățile otomane au fost astfel nevoite să deprecieze semnificativ ikilikul și să emită un nou nominal cu valoare ridicată, yüzlükul (100 parale). Deprecierea ikilikului a fost urmată de ajustarea greutateii tuturor celorlalte nominaluri de argint emise la Constantinopol. Astfel, piesa de 60 de parale care cântărea circa 27 g în ultimul an de domnie a sultanului Abdülhamid I a coborât la începutul domniei lui Selim III la o greutate de circa 20 g. Analiza efectuată asupra monedelor aflate în compoziția

¹¹ Inedit. Se păstrează la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”.

¹² Inedit. Se află la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”.

¹³ V. Ciucă, I. Lupu, C. Păun, *Un tezaur de monede feudale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea descoperit la Goanța-Braniște, jud. Mehedinți*, Drobeta, 5, 1982, p. 207-210.

¹⁴ A. Vîlcu, Ana Dicu, *Un tezaur monetar descoperit la Maxenu, com. Țintești, jud. Buzău*, Mousaios, 6, 2001, p. 473-476.

¹⁵ Inedit. Se află la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”.

¹⁶ Inedit. Se află la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”.

¹⁷ Inedit. Se păstrează la Muzeul Județean Buzău.

¹⁸ A. Vîlcu, *Tezaurul de monede otomane de la Frumușani, jud. Călărași (începutul sec. XIX)*, în Simpozion Chișinău 2001,

p. 225-229; A. Vîlcu, E. Păunescu, *Noi informații despre tezaurul de monede otomane de la Frumușani, jud. Călărași*, în Simpozion Chișinău 2002, p. 229-234.

¹⁹ A. Vîlcu, *Tezaure monetare din secolele XVIII-XIX descoperite la Roseți, jud. Călărași și Stejaru, jud. Ialomița*, BSNR, 92-97 (1998-2003), 2003, p. 415-417.

²⁰ Inedit. Se păstrează la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”.

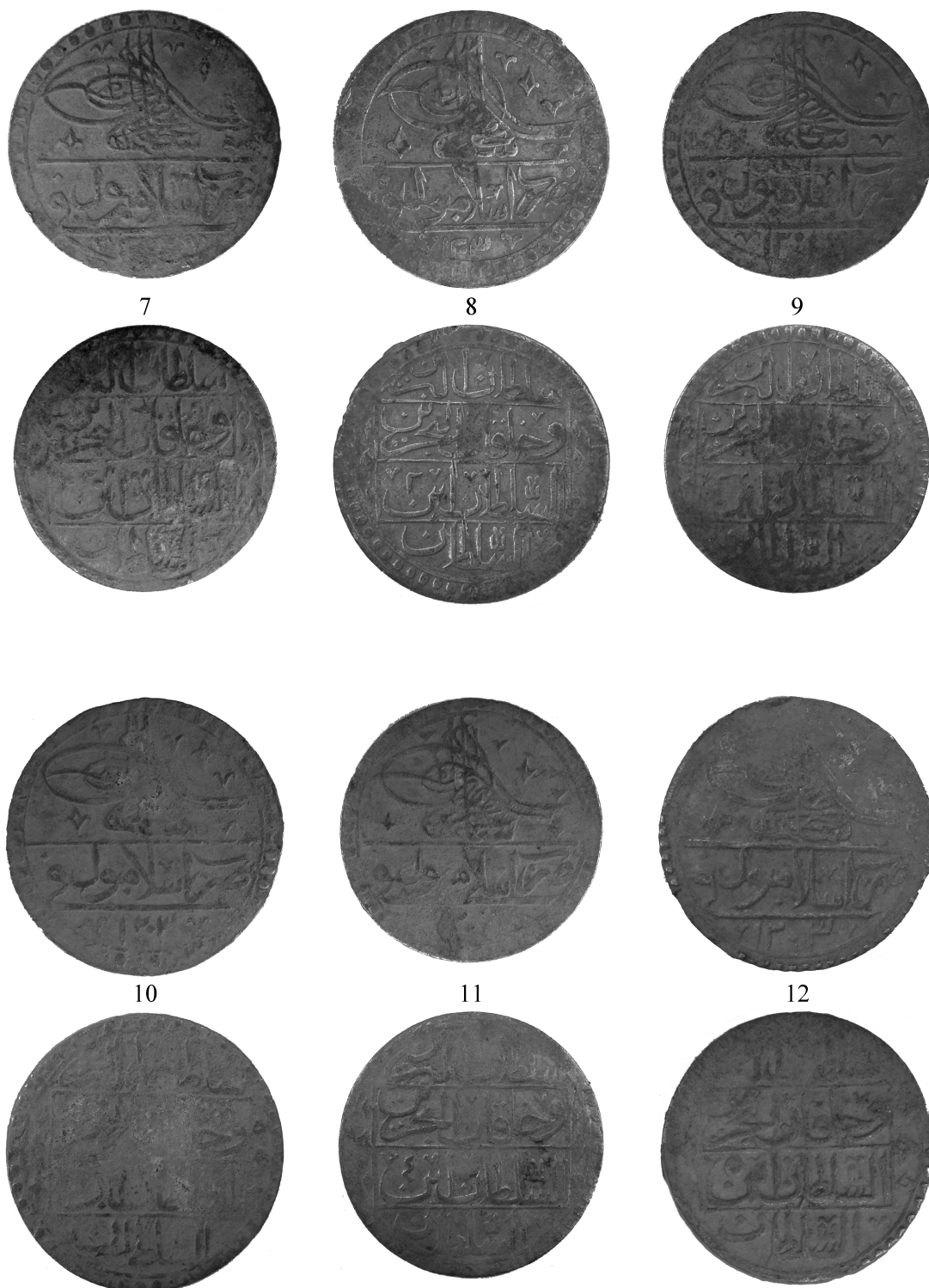
²¹ Inedit. Se păstrează la Muzeul Județean „Teohari Antonescu” din Giurgiu. Mulțumim d-lui E. Păunescu pentru amabilitatea de a ne aduce tezaurul pentru studiu.

²² Vezi exemplarele publicate de C. Ölçer, *Darphane müzesi. Osmanlı madeni paraları kataloğu*, Istanbul, 1985, p. 100.

²³ A. Vîlcu, *Moneda otomană . . .*, p. 142.

Pl. I. Monede din tezaurul descoperit la Nișcov.

Pl. II. Monede din tezaurul descoperit la Nișcov.

Pl. III. Monede din tezaurul descoperit la Nișcov.

Pl. IV. Monede din tezaurul descoperit la Nișcov.

tezaurelor descoperite la Frumușani, jud. Călărași²⁴, Crețești, jud. Gorj²⁵, Vedea, jud. Giurgiu²⁶, Chirnogi, jud. Călărași²⁷ arată că și kurușul a fost depreciat semnificativ în anii 1789/1790 ajungând la o greutate de circa 12,50-13 g față de circa 18 g cât cântărea la sfârșitul domniei sultanului Abdülhamid I²⁸. Urmărind evoluția metrologică a kurușului se poate constata că devalorizarea din 1789/1790 este cea mai mare din întreg secolul al XVIII-lea. Practic, în doar un an, kurușul a pierdut din greutate circa 28%, aproape cât toate deprecierea suferite timp de 60 de ani de la apariția sa și până la debutul domniei sultanului Selim III. Deprecierea acestui nominal se regăsește și în raportul cu monedele de aur, valoarea ducatului venețian crescând de la 5 piaștri (kuruși) și 20 de parale în anul 1789 la 7 piaștri și 20 de parale în anul 1794²⁹. Ajustarea proporțională a greutății s-a produs și în cazul submultiplilor kurușului adică yirmilikul (20 parale), onlukul (10 parale) și beşlikul (5 parale)³⁰.

Prin exemplarele aflate în compoziție, tezaurul descoperit la Nișcov, jud. Buzău aduce importante informații asupra evoluției sistemului monetar otoman la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu specială privire asupra momentului de început al domniei sultanului Selim III. În același timp, tezaurul se adaugă descoperirilor cunoscute până în prezent confirmând ponderea ridicată a emisiunilor otomane în ansamblul circulației monetare din Țara Românească în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea³¹.

Tabelul I. Structura tezaurului de la Nișcov.

Emitent/nominal	100 parale	80 parale	60 parale	Total
Mustafa III (1757-1774)			2	2
Abdülhamid I (1774-1789)			4	4
Selim III (1789-1807)	9	9		18
Total	9	9	6	24

²⁴ Vezi mai sus nota 18.

²⁵ Inedit. Se păstrează la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“.

²⁶ Inedit. Se păstrează la Muzeul Județean Teohari Antonescu din Giurgiu. Mulțumim d-lui E. Păunescu pentru amabilitatea de a ne aduce tezaurul pentru studiu.

²⁷ Inedit. Se păstrează la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“.

²⁸ A. Vîlcu, *Moneda otomană* . . . , p. 142.

²⁹ M.N. Popa, *op.cit.*, p. 43, tabelul 11.

³⁰ A. Vîlcu, *op.cit.*, p. 143.

³¹ *Ibidem*, p. 232.

*Observations sur le système monétaire ottoman de la deuxième moitié du XVIIIe siècle
à la lumière du trésor découvert à Nișcov, dép. de Buzău*

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent un trésor monétaire découvert à Nișcov, dép. de Buzău, qui comprend 24 monnaies ottomanes (pièces de 100 paras – 9 ex., 80 paras – 9 ex., et 60 paras – 6 ex.), frappées à Islâmbol (Kostantiniye) sous les règnes des sultans Mustafa III (2 ex.), Abdülhamid Ier (4 ex.) et Selim III (18 ex.). À présent elles sont conservées dans les collections du Musée Départemental de Buzău.

On discute quelques aspects concernant le système monétaire ottoman de la deuxième moitié du XVIIIe siècle. Ainsi, la structure du lot de pièces de 60 paras (*altmışlık*) d'Abdülhamid Ier (1774-1789) confirme la succession des émissions observée récemment par A. Vîlcu. Le matériel numismatique prouve que les autorités ottomanes ont introduit pendant la première année du règne (1789/1790) de Selim III une nouvelle dénomination en argent, le *yüzlük* (100 paras), pesant environ 32,50 g. La structure des trésors monétaires découverts en Roumanie montre que cette nouvelle dénomination était destinée surtout à soutenir l'effort de guerre. Les poids des pièces des trésors analysés prouvent que, par contraste avec les autres dénominations en argent, le *yüzlük* restera stable durant l'entier règne de Selim III et aussi au temps de son successeur, Mustafa IV (1807-1808). Pour les pièces de 80 paras (*ikilik*), on constate que pendant l'année 1 (1789/1790) du règne de Selim III cette dénomination a connu une diminution significative du poids brut, de 16,5%. L'évolution métrologique du *kuruş* indique la diminution de 1789/1790 comme la plus sévère de l'entier XVIIIe siècle, de 28% du poids brut. Le déclin du système monétaire ottoman à la fin du XVIIIe siècle peut être observé aussi dans le cas des petites dénominations, le para et l'aspre, dont le poids brut diminue d'environ 25%.

EXPLICATION DES FIGURES

Pl. I-IV. Monnaies du trésor découvert à Nișcov.

Tableau I. La structure du trésor de Nișcov.